

Eric Hermelin – »hospitalshjonet« som översatte persisk poesi

Den 20 februari 1909 skrevs friherren Eric Hermelin in på S:t Lars (Lunds Hospital) för psykiatrisk tvångsvård. Vårdattesten hade utfärdats av dr Olander, överläkare på Katarina sjukhus i Stockholm, där Hermelin hade vårdats under fyra månader för sin grava alkoholism. Hans förmyndare, brodern Joseph Hermelin, nykterhetsivrare och konservativ riksdagsman, hade gjort den ansökan om vård på sinnessjukhus som var obligatorisk i sammanhanget. Han sammanfattade sin brors situation med orden: »Under åtminstone 20 år oförmögen taga vård om sig själv.«

Inskrivningen på S:t Lars satte punkt för en äventyrlig, ambulerande och mycket självdestruktiv tillvaro, där en alkoholism som grundlagts under den korta studietiden i Uppsala i början av 1880-talet successivt förvärrats. Åtskilliga gånger hade Hermelin sökt vård för denna, men utan bestående resultat.

Han hade tjänstgjort i USAs armé, liksom i de brittiska kolonialstyrkorna i Indien, men fått avsked på grund av ohälsa och dåligt uppförande. Nästan tio år tillbringade han som lantarbetare i Australien. Sedan 1897 var han satt under förmyndare. Hans alkoholism, tidvis också narkotikamissbruk, drev honom till kriminalitet, inte av den grövsta sorten, men ändå moraliskt förkastlig och omfattande – mest snatter, stölder och fylleriförseelser. Han stal vid ett tillfälle en överrock från en olycksbroder på ett ungarlarshärbärge i Melbourne. Rocken omsattes sedan i en mindre summa pengar.

Men nu kom sinnessjukhuset att vara den arena där allt väsentligt utvärtades i Hermelins liv utspelades. Ja, det måste tilläggas: han var ingen mönsterpatient. Han kom lätt – särskilt under första tiden – i konflikt med läkare och medpatienter, och vid flera tillfällen rynde han. Han återbördades dock ganska snart, för det mesta efter att ha återfallit i sitt alkoholmissbruk. På S:t Lars levde han i alla fall med hjälp av sin ärvda förmögenhet som förstaklasspatient till sin död vid 84 års ålder 1944. Han disponerade två rum.

Så kunde Hermelin börja en ny tillvaro. Han blev skriftställare. Till en början författade han artiklar och tog ställning i tidens frågor med utgångspunkt i en konservativ, fosterländsk och Tysklandsvänlig åskådning, inte så olik broderns, men med tiden kom han att bli översättare och uttolkare av mystiker – särskilt inom den persiska, sufiska traditionen, även om han också översatte kristna mystiker som Jakob Böhme och Swedenborg. Han tolkade ord för ord när han klädde dessa texter i en svensk språkdräkt. Han ville så långt som möjligt vara trogen ursprungskällan. Han var ytterst noga med vilka editioner han utgick ifrån.

I det ena av sina rum på S:t Lars hade han sitt bibliotek och arbetsrum. Som »hospitalshjonet« hade han inte rätt att låna böcker från det närliggande universitetsbiblioteket i Lund, utan måste själv införskaffa dem. I det syftet korresponderade han flitigt med exklusiva bokhandlare i Europa. Det är en ödets

PERSISKA MINIATYRER

Miniatyren är en av de mest berömda formerna av persisk konst. De användes ofta som illustrationer i skrifter redan under 1000- och 1100-talet.

ERIC HERMELIN
(1860–1944),
författare och
översättare.
Under sin mer
än 35-åriga vis-
telse som pati-
ent på S:t Lars
översatte han
persisk poesi.
Han anses ha
haft stort infly-
tande på svensk
vitterhet.

»HAUS ERSTER
KLASSE«
på Lunds
Hospital (S:t
Lars), privatav-
delningen där
Eric Hermelin
disponerade två
rum.

ironi att universitetsbiblioteket i Lund numera äger en stor del av hans omfattande boksamling.

Som språkman var han konservativ – 1906 års stavningsreform vägrade han följa, och 1917 års bibelöversättning var en styggelse för honom. Han menade att man av ordens stavning borde kunna läsa deras etymologi. Endast så fick de sin rätta pregnans. Hans tolkningar utmärks av en särpräglad, arkaiserande och uttrycksfull stil, ofta med stor skönhet.

Med utvecklingen mot mystik ändrades också Hermelins inställning i samhällsfrågor. Han kom att avsky all aggressiv nationalism; i stället omfattade han en universell humanism. Redan tidigt solidariserade han sig med judarna, men nu fick denna solidaritet en djupare religiös innebörd. Judendom, kristendom och islam hade, enligt honom, en gemensam kärna. Judarna var dock det folk till vilket Gud först hade talat. Hebreiskan intog en särställning. Därför tog han under tiden på S:t Lars privatlektioner i hebreiska för rabbinen i Malmös mosaiska församling, Josef Wohlstein, med vilken han blev nära vän. I marginalanteckningar till sina översättningar kommenterade han den aktuella texten och tog ställning i viktiga frågor. Ofta berör han sin medkänsla med det förföljda judiska folket, liksom sin avsky för antisemitism, särskilt den som frodades inom nazismen. Hitler kallade han bl a mordbrännare med tanke på alla synagogor som brändes ned av den nazistiska mobben under Kristallnatten.

Utan att hårdra tankegången att man i Hermelins orientering mot mystik ser ett slags självterapi, kan man ändå konstatera att den religiösa uppfattning som kom till uttryck i hans översättningar och marginalanteckningar väl reflekterade hans egna livserfarenheter, inte minst de existentiella och moraliska bottenkänningar som hans alkoholism förde med sig.

Oavsett inom vilken religiös tradition mystik manifesterar sig, så finns som ett återkommande inslag en strävan att låta sig förenas med Gud i bön eller religiös extas – att uppnå »unio mystica«. Om nu Gud ger möjlighet till en sådan förening kan han inte vara en avlägsen transcendent gud som i upphöjt majestät förskjuter människan. Tvärtom, han finns också inne i världen. Ja, när den mystiska föreningen mellan Gud och människa drivits till sin fulländning är gränserna mellan dem helt upplösta. Som Omar Khayyam

(ca 1044–ca 1131), en av de i västerlandet mest kända företrädarna för sufismen, säger om Gud: »Du har blifvit mitt Vara: Du är därför, helt och hållet jag.« Just denna oklara avgränsning mellan människa och gud har ofta gjort mystiken kontroversiell.

Hermelin återkommer ständigt i sina översättningar till det som, enligt honom, fjärrmar människan från Gud, nämligen hennes personlighet; han använder ibland också uttrycket självhet. Personligheten kan bl a visa sig hos den »förnufts-kloke och lärde forskaren« som i förhåvelse försöker mäta Gud »med eget mått«, eller hos den som i självgodhet dömer och sätter sig över sina medmänniskor. Personligheten är en ond och djävulsk sida av människonaturen. Djävulen var en realitet för Hermelin. Samtidens moderna protestantiska teologi, som sökte utmönstra Djävulen ur kristendomen, kunde han följaktligen inte acceptera. Han tog starka intryck av Swedenborgs s k inflexuslära, enligt vilken varje människa regeras av djävlar och änglar, liksom också Robert Louis Stevensons berömda skräckroman »The strange case of Dr Jekyll and Mr Hyde«. I Hyde såg han en allmängiltig gestaltning av människans djävuliska sida.

Vad man än kan ha för reservationer mot denna primitiva dualistiska psykologi kan man förstå att den väl svarar mot självbildens hos en kriminellt belastad alkoholist, som djupt upplevt vanmakten inför sin inre kamp mellan goda ansatser och onda impulser.

En samtida svensk diktare, som Hermelin kände sig befryddad med, var Gustaf Fröding. Likheter mellan deras livsöden är många, inte minst alkoholismen. Särskilt Frödings storslagna tankedik »En fattig munk från Skara«, med dess grubbel över ont och gott hos människan samt tron på en slutlig utjämning av dessa motsatser, fascinerade honom, och han hänvisar till den i marginalanteckningar när han tycker sig se ett tematiskt släktskap i persisk poesi. »Bryt sönder bandet med tidens 'Godt och Ondt' (Gen.2:9,16-17; Fröding: 'En fattig munk från Skara': '-- ingen--ond --ingen god')«, tolkar Hermelin en strof av Omar Khayyam med anvisning i parentes till hur han vill att den ska förstås.

Vinet har en komplicerad symbolisk funktion i flera av Hermelins diktöversättningar. Mahmūd, en skald som levde under 1300-talet, tar upp femton livsfrågor i ett stort diktverk, »Mystikens rosengård«. Den fjortonde frågan lyder: »Vad betyder vinet, lampan och det sköna vittnet? Vad mening gör uttrycket: 'besöka vinstugor' anspråk på?« Sedan följer ett antal svar på frågan. Ett av dessa lyder: »Vin, lampa och skönhet äro uppenbarelser av sanningen; Ty det är, vad som under alla yttre former uppenbaras.«

Det som skalden erfar i religiös hänryckning får sitt naturliga uttryck i bilder som refererar till rus, ljus och skönhet. Det handlar om att indirekt beskriva vad som

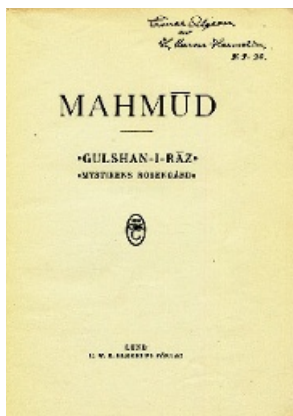
undandrar sig en direkt beskrivning. En tidlös uppgift för poesin. I en annan strof säger Mahmūd: »Drick vin, att det må göra dig fri från din personlighet.«

Att vi i ruset lätt förlorar självkontrollen och att hämningar släpper är något de flesta av oss har upplevt, men här vävs vinet – dvs vinet som rusmedel – in i en positivt värdeladdad symbolik: vinet befriar människan från de sidor av hennes väsen som fjärrar henne från Gud. Att vin och andra rusmedel nyttjas i den typen av symbolik är inte unikt för sufism, utan vi finner likartade föreställningar i andra religioner. I både Gamla och Nya testamentet finns följaktligen passager där vinet skattas högt. I kapitlet om mystik i sitt klassiska arbete, »The varieties of religious experience« från 1901, säger den amerikanske filosofen och psykologen William James: »The sway of alcohol over mankind is unquestionably due to its power to stimulate the mystical faculties of human nature, usually crushed to earth by the cold facts and dry criticisms of the sober hour. Sobriety diminishes, discriminates, and says no; drunkenness expands, unites, and says yes.« Hermelin hade en svensk översättning av James' bok i sitt bibliotek på S:t Lars.

Man kan kanske tycka att det föregående resonemanget trivialiserar ett mättat religiöst bildspråk, som egentligen bör läsas med andra sorters glasögon. Men ofta återkommer den föreställningen i sufisk poesi att Gud skapat två världar: en jordisk värld som vi erfar med våra sinnen och en himmelsk, paradisk värld. Det är från den förstnämnda världen som skalden tvingas hämta sina metaforer för att antyda det som tillhör den himmelska världen. Vin- och rusymboliken får sin pregnans därför att den ger associativa förbindelser mellan jordiska rus och en översinnlig verklighet – varför skulle den annars användas? Hermelin själv var ju ett levande exempel på de starka krafter som binder människan vid rusmedel. Skalden Djāmi, som levde under 1400-talet, lär oss: »Ty, med mindre du druckit ur det synliga vinets bågare, Skall du ej förmå läppja på Sanningens Vin.«

Inget diktverk, som Hermelin översatte, är denna pendelrörelse mellan profant och heligt så tydlig som i den tidigare citerade Omar Khayyams diktykel »Rubaiyat«. Titeln anger dess fyrradiga versmått. Förutom diktare var Omar Khayyam också en framstående matematiker. »Rubaiyat« är förmodligen det persiska diktverk som blivit mest översatt till västerländska språk. Poeten Sten Selander gjorde en elegant och väljudande tolkning på svenska, som baserades på Edward Fitzgeralds klassiska engelska version från 1800-talet. Hermelins tolkning är mycket olik denna. Det finns även en modern svensk version av Akbar Golrang och Sven Christer Swahn, som mer liknar Hermelins tolkning. Men den senare »Rubaiyat« frammanar genom sin speciella arkaiserande stil en anda av tidlös visdom. Hermelins trohet mot originalet berömdes på sin tid av den framstående orientalisterna H S Nyberg.

Omar Khayyam ställer sig utanför konventionell moral – ty den leder till självgodhet och skenhelighet; ur den föds mycket av det dåliga som Hermelin själv förknippade med personligheten. En av verserna i »Rubaiyat« handlar om ett samtal mellan en sköka och en moraliserande shejk. Den senare säger anklagande: »Du är drucken; Hvert ögonblick är du, fotbunden liggande i ett nytt nät.« Han får emellertid svar på tal: »Jag

»MYSTIKENS ROSENGÅRD«
Diktverk av
1300-talspoeten
Mahmūd i översättning av Eric Hermelin med dedikation på titelbladet från baronen till en skötare på S:t Lars.

OMAR KHAYYAM
(ca 1044–ca 1131), persisk poet, en av medeltidens främsta matematiker och astronom. Han gjorde betydande insatser för matematikens utveckling, bl a var han först med att klassificera tredjegrads-ekvationerna. Han är författare till diktykeln »Rubaiyat«. Porträttet är en imaginär bild av honom målat 1958.

är allt hvad du säger; Men du, är allt hvad du ger dig ut för (att vara)?« Denna skenbart amoraliska inställning får ytterligare stöd i den fatalism som genomsyrar »Rubaiyat«. Gud har skapat människorna sådana de är: »Af hvad orsak störtade Han dem i låghet och förderf? Om dessa bilder blefvo bra, hvi krossade Han dem? Och om de icke blefvo bra – hvems är skulden?«

Människans jordiska tillvaro är ett gästspel under ett oblikt och nyckfullt öde. Det är här vinet – i Hermelins tolkning av »Rubaiyat« alltid stavat med stort V – kommer människan till hjälp som ett botemedel: »Ty verdens ångest-qual sköljer jag ned med Vin.« Det gäller att fånga det flyktiga ögonblicket av glädje och vällust, vilket vinruset får människan att göra. Carl-Göran Ekerwald har i en introduktionssessä till ett urval av Hermelins tolkningar av Omar Khayyams dikter jämfört den senare med den hedonistiske romerske poeten Horatius. Men vinet är hos Omar Khayyam också laddat med den religiösa symbolik som jag tidigare redogjort för. I det speglas en översinnlig värld: »Vin i tvåmanakalken är det förborgade Livvet; Vin i den buktiga Flaskans Kropp är den förborgade Anden.«

Många har i Hermelins märkliga litterära gärning velat se en inre flykt från mentalsjukhusets slutna värld. Ekerwald menar i »Författarnas litteraturhistoria« 1978 att det var författarskapet som höll Hermelin »uppe under mer än trettio års inspärning«. S:t Lars var emellertid inte bara av ondo för honom. Som hans grundlige biograf, Per-Erik Lindahl, övertygande visat, först i en omfattande biografi 1976 samt i två kompletterande biografiska studier 1982 och 1985 och i en liten skrift 1983, räddades han från ytterligare förfall och åt litteraturen genom hospitaliseringen på S:t Lars. Alkoholismen, vilken också hade en ärftlig bakgrund, var den dominerande destruktiva kraften i hans liv, även om det säkerligen fanns annan bidragande psykisk ohälsa, som perioder av sjukliga affektiva svängningar och paranoidea symtom, att döma av Lindahls forskning.

Hermelin kom aldrig till Iran, vars klassiska litteratur spelade en så viktig roll för honom. Det var under tjänstgöringen i den brittiska kolonialarmén i Indien som han först lärde sig persiska, men det var på S:t Lars som han vidareutvecklade och fördjupade sina kunskaper. 1943 besöktes han på sjukhuset av Irans ambassadör i Stockholm, som å sitt lands vägnar tackade honom för hans översättargärning och förlånade honom Irans Lejon- och Solorden.

Människans liv är spänt mellan självförnedring och närhet till Gud – det kan man se som kärnan i Hermelins sufiska budskap. Så här tolkar han av några rader av Mahmūd:

»Än är jag, likasom hans öga, fröjdefull;
Än är jag, likasom hans lock, i elden.
Än – av min självhetsk tank – i sophögen;
Än – av hans anlets ljus – i Rosengården.«

Lars Sjöstrand
överläkare, Beroendecentrum,
Stockholm
lars.sjostrand@sil.se

LÄS MER Fullständig referenslista
<http://lartarkiv.lakartidningen.se>